

ELS OFICIS DE LA MAR

Raül Mata

Caramella

MÚSICA I CULTURA POPULAR

Un dissabte d'abril, tot escoltant un programa d'una ràdio pública que té per objecte difondre la cultura tradicional catalana, es plantejava una mena de concurs en què es demanava als oients que parlessin d'oficis tradicionals ja desapareguts o en vies de desaparèixer. De les quinze respostes que es van donar, no n'hi havia ni una que tingués una relació directa amb el món de la mar.

Això porta a la reflexió si tenim en compte, per una banda, que vivim en un país costaner on gran part de la població desenvolupa la seva vida a ran d'aigua o a pocs quilòmetres de la costa. I per una altra, que al llarg dels segles molts dels moments més remarcables de la història i de l'economia de Catalunya tenen a veure amb la navegació, mediterrània en un inici i atlàntica després.

Tant en els moments històrics de més esplendor econòmic i social com en altres menys transcendents, la gent de mar ha desenvolupat moltes i molt variades activitats i ocupacions entorn de la navegació. El poc coneixement que se'n té i les poques referències en el moment actual en què hi ha una clara preocupació per la valoració i la difusió de les nostres tradicions, demostren la fragilitat del patrimoni marítim i la situació de risc en què es troba.

Aquests oficis relacionats amb el fet marítim, bé sobre els bastiments o embarcacions, bé en terra, es mantingueren pràcticament immutables al llarg dels segles. En aquest sentit, hi ha un estudi de Maria Mercè Costa, publicat a *Estudis del Baix Empordà*, que parla de la reparació d'una nau al port de Palamós el 1434, durant el regnat d'Alfons el Magnànim. En aquest estudi, s'hi comptabilitzen les despeses, els materials i els honoraris pagats als operaris. I s'hi enumeren també tot un seguit d'oficis: mestres d'aixa, calafats, ferrers, boters, car-

Vista d'una drassana, amb embarcacions en diverses fases de construcció.

reters, bosquetans, velers i corders. Aquests oficis, que van mantenir les maneres de fer i les tècniques durant molts segles de forma pràcticament invariable, van desaparèixer o modificar-se sobtadament durant la darrera meitat del segle XX.

És per tot això que tot seguit farem un repàs dels principals oficis relacionats amb la mar. Del primer que hauríem de parlar és dels mariners, de la gent que treballa sobre un vaixell. Dels mariners, de la gent de mar, en distingirem dos grups: aquells que es dediquen a la pesca i els qui viuen del transport de mercaderies.

El *pescador*, l'ofici del qual és capturar peix per a la seva comercialització. De tipus de pescadors n'hi ha tants com de tipus de pesqueres. Al nostre litoral es pesquen un gran nombre d'espècies, fet que provoca la diversificació de les tècniques de pesca. El pescador ha de ser un bon navegant i, al mateix temps, ha de conèixer les arts, les espècies, els fons i tot allò que implica la captura del peix.

Hi ha les pesqueres de caire artesanal que requereixen d'una persona i senzills ormejos de pesca, fins a les almadraves, on cal una organització complexa tant per la gent que hi treballa com pels materials emprats i la posterior comercialització del producte. Entre una i altra, hi ha un gran nombre de tipus de pescador, que corresponen als diferents sistemes de pesca i d'embarcacions que s'hi dediquen. A casa nostra s'ha practicat sempre una pesca de dia, en estar els pescadors en mar menys de vint-i-quatre hores si la pesca es desenvolupa en circumstàncies normals. Històricament, els pescadors sempre s'han vist com un grup marginal, molt marcat per la precarietat i la incertesa pròpia de la meteorologia i uns materials i unes embarcacions molt primaris. El pescador, a més, sempre ha combinat la pesca amb una minsa activitat agrícola —l'hort, la vinya o l'olivera— per mirar de tirar endavant.

L'altre gran grup de mariners seria aquell dedicat a la marina mer-

cant. Gent embarcada en grans bastiments, dedicats al comerç amb ports llunyans durant llargs períodes de temps.

L'ofici de *marí mercant* és complex. Si a la pesca parlàvem del ventall de possibilitats entre un ormeig costaner i una almadrava, en un buc mercant passa el mateix entre el noi de *bordo* o el cambrer i el capità. Podríem anomenar també el pilot, els gabiers, el veler, el calafat, el nostromo... A Catalunya, des d'època medieval, la marina mercant no hi ha ocupat massa gent de mar, a excepció del segle d'or de la marina catalana, aproximadament del 1780 al 1880, moment de màxima activitat de la marina catalana.

S'anomena «segle d'or» a la centúria compresa entre 1778, any en què s'edita el decret reial aixecant la prohibició del comerç català amb Amèrica i l'aparició dels vaixells de vapor o ferro, d'origen atlàntic, més segurs i ràpids, que provoquen la desaparició de la construcció naval a Catalunya.

La pesca i la marina mercant es retroalimentaven. Quan a la segona li calia mà d'obra, el nombre de pescadors disminuïa, i quan els grans velers que feien el comerç amb Amèrica afluïxaven la seva activitat, els mariners recuperaven xarxes i ormejos i es dedicaven llavors a la pesca.

També cal anomenar, només de passada, la gent de guerra que anava sobre les embarcacions en èpoques

bel·licoses únicament i exclusiva per defensar els vaixells o atacar-ne d'altres, i que feien d'aquesta activitat el seu ofici.

La tasca del *mestre d'aixa* és construir i reparar les embarcacions. Al llarg de tota la costa catalana hi havia petites *mestranxes* o drassanes, pràcticament sempre ran d'aigua i sota una vela per protegir els vaixells de la intempèrie. D'aquestes drassanes, en sortien no només vaixells, sinó també pals, antenes, botavares i tot tipus de bossells, estrelleres, guindasses i altres elements de les embarcacions. Aquest ofici pren el nom d'una de les eines més emprades a les drassanes, l'aixa, una mena de petita destal de mà molt útil per donar forma a les fustes.

El mestre d'aixa és l'encarregat de dissenyar l'embarcació que l'armador desitja, construint primer mig casc a petita escala, que si resultava del gust de l'armador servia per treure la forma a escala real. El mig casc es traçava sobre plantilles que servien per fer les peces de l'embarcació, que s'anaven adaptant fins aconseguir l'embarcació desitjada.

Era una construcció fruit de l'experiència transmesa de pares a fills en les nissagues de mestre d'aixa, amb poca capacitat d'aplicar criteris científics i modernitzar-se.

Fins a l'època esplendorosa de la navegació catalana (1778-1880), s'havien fet sempre petits bastiments per a la pesca i el cabotatge. A partir d'aquesta època sorgeixen a les plat-

ges catalanes, sobretot al Maresme, grans construccions de velers.

La introducció del motor i de nous materials constructius acabà amb el gran moment de les drassanes catalanes, coincidint amb el final de la gran navegació comercial amb les Índies. El declivi de la construcció naval és paral·lel al dels mariners mercants catalans.

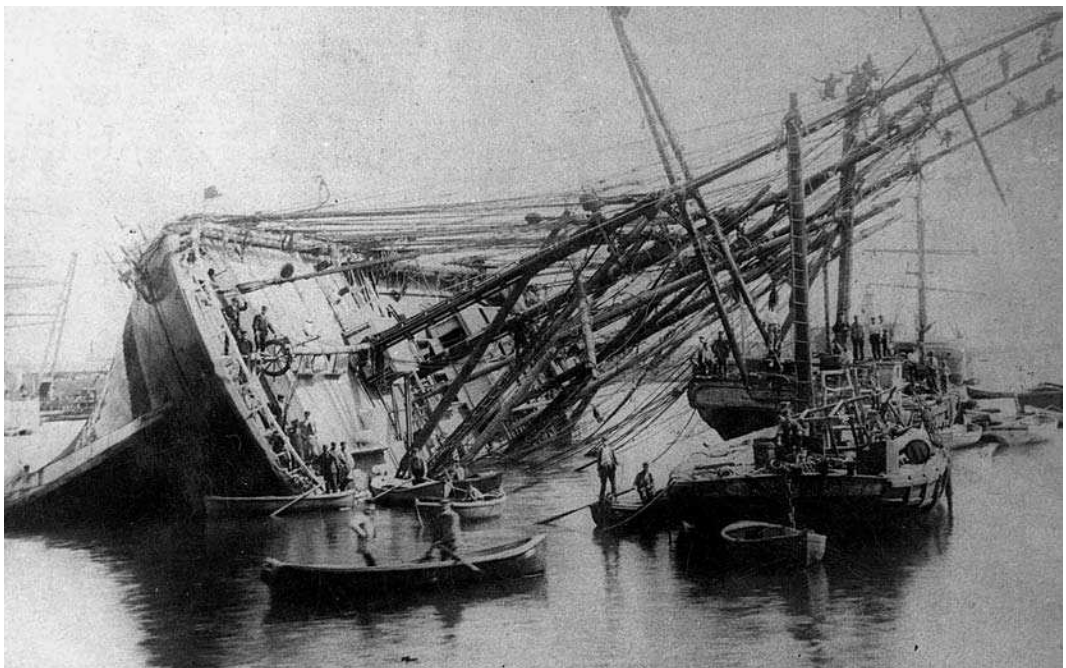
El *calafat* és un ofici relacionat directament amb la construcció naval. És l'encarregat d'estancar els bastiments. La feina del calafat consisteix a introduir fils d'estopa filats o amb trunyes, que són fils d'estopa corxats i trenats. L'estopa introduïda en les juntes, un cop humida, agafava més volum i feia estanc el bastiment.

En ser d'origen orgànic, l'estopa es podreïx, la qual cosa significa que periòdicament s'ha d'anar reomplint les juntes. La tasca específica del calafat s'ha perdut, ja que no hi ha un volum de feina constructiva per mantenir una activitat específica, i, així, el mestre d'aixa ha assumit el paper de calafat. Avui en dia no hi ha a Catalunya drassanes que construïxin grans vaixells de fusta, i els mestres d'aixa i calafats d'ara es dediquen bàsicament a fer reparació i manteniment d'embarcacions, davant la construcció estandarditzada de bucs de polièster.

El *veler* és un altre ofici vinculat a les embarcacions. La seva feina era la de confeccionar velers per als vaixells. Per confeccionar una vela calia

FONS D'IMATGES DEL MUSEU DE LA PESCA/COL·LECCIÓ FAMÍLIA COLLELL AUTOR DESCONEGUT

Amb les xates s'escorava l'embarcació per dur a terme els treballs de les parts del vaixell que normalment estan sota l'aigua.

FONS D'IMATGES DEL MUSEU DE LA PESCA
COL·LECCIÓ FAMILIA COLLEL
AUTOR DESCONEGUT

*Activitat portuària.
Tasques de càrrega,
descàrrega i transport.
En primer pla,
la figura del traginer.*

anar cosint els vessos o tires de lona de cotó o lli per tal de donar forma a les veles. Cal pensar que aconseguir la corba a una vela perquè engolfi el vent no és una feina senzilla. Calia conèixer bé l'ofici. Un cop confeccionada la vela, calia reforçar-la en tot el seu perímetre, confeccionar ullals per a les escotes i recollidors, instal·lar matafions...

A la costa catalana, els mestres velers treballaren fins a la dècada de 1950, quan la fiabilitat dels motors permeté plegar definitivament les veles.

Les veles actuals, associades a la navegació esportiva, són de producció industrial, amb materials sintètics i duradors i dissenyades per ordinador.

El dels *corders* era un altre dels oficis bàsics per aparellar una embarcació. Cal tenir en compte que són molts els quilòmetres de cap que calen per arborar un bastiment, tots ells de diàmetre diferent i amb una força de treball concreta en funció de la feina a desenvolupar.

A part dels caps per als aparells dels velers, en calien uns per a les maniobres dels vaixells i d'altres específics per confeccionar els arts i ormeigs de pesca.

Antigament els caps es feien de cànem, espart i posteriorment de pita. Això suposava un llarg i laboriós treball de manipulació per tractar les plantes fins a obtenir-ne filàstiques que s'havien de corxar (tòrcer) per

formar cordons i posteriorment, amb aquests, confeccionar caps, les cordes en el lèxic mariner.

Anecdòticament, podem dir que els corders tenien fama de gent arrauxada. El cànem és una planta de la família del cànnabis i, tot i que té molt poca substància al·lucinògena, el fet d'estar molt temps matxucant-la, bullint-la, pentinant-la i fent-hi d'altres manipulacions feia que se n'impregnessin. Certa o no, és una anècdota relacionada amb aquest ofici.

Un altre ofici vinculat a la construcció de vaixells és la del *ferrer*. Per construir un gran bastiment calen molts quilos de claus, perns, passadors i tot un seguit de peces per subjectar part de l'embarcació, tant a l'obra viva —part submergida del buc— com a l'obra morta i a l'arboradura, és a dir, de la línia de flotació cap amunt. Una feina important era també la fabricació d'àncores i ruixons. En l'època en què els vaixells s'armaven de canons i bombardes, la producció d'aquests ja es feia en grans fonerries especialitzades sota el control de les autoritats.

En èpoques de gran producció d'embarcacions, el ferrer arribava a instal·lar-se a peu de drassana amb les seves eines i el fogar, i anava produint peces a mesura que el mestre d'aixa ho requeria.

En els pobles on les drassanes tenien poca activitat, el ferrer del poble servia materials a la drassana,

alternant-los amb altres comandes més terreres, com les del carreter, eines del camp o reixes i tancats.

Els oficis fins aquí esmentats tenen a veure amb els bastiments. D'altres són lligats a l'ofici de la pesca, com ara el *constructor i reparador d'ormeigs de pesca*.

Aquest ofici ha estat sempre present en el món de la pesca. Abans, tota la xarxa es feia a mà, nus a nus, amb materials poc duradors, la qual cosa implicava un manteniment molt continuat. El constructor també el podem anomenar *armador de xarxa* i dirigia la confecció dels nous arts i la reparació dels vells, i sempre disposava d'una gran quantitat de mà d'obra, femenina sobretot, i a vegades de vells pescadors que ja no podien anar a mar i d'aquesta manera es treien un jornal.

El paper de la dona és bàsic en aquests oficis considerats de segon ordre en el món de la pesca, però imprescindibles per al desenvolupament de l'activitat pesquera. Hem dit que eren la mà d'obra «de batalla» a l'hora de sargir les xarxes, però el mateix passava en la confecció de les veles, la indústria de la salaó o del desemmallament de sardina i anxova en la pesca del sardinal. Totes aquestes activitats reportaven un petit sou que contribuïa a l'economia familiar.

Hem parlat de la salaó. Aquesta tasca, reservada a les dones, les *salaadores*, era bàsica en l'època en què

no hi havia altra manera de conservar el peix. El peix es malmet ràpidament i la solució per conservar-lo és la salmorra (aigua i sal). Aquest procés, documentat ja als jaciments arqueològics d'Empúries i Roses, era una pràctica habitual de grecs i romans, i s'aplica bàsicament a la sardina i a l'anxova. Un cop el peix net, es posava en salmorra i després ordenadament en bótes o cascos, on es deixava assecat sota un pes per tal que anés perdent el greix.

Els *boters* i *roders* feien recipients de fusta (bótes i barrils) per transportar el peix salat, però també tot tipus de mercaderies líquides i a granel. Els boters fabricaven els seus recipients amb fusta de castanyer o roure i els rodors utilitzaven feixos de castanyer per als rodells de les bótes, molt més apreciats en el transport marítim que els cercols metàl·lics, que es rovellaven.

Un altre ofici vinculat al món de la pesca és el de *paler*. En les localitats on hi havia un gran nombre d'embarcacions, el paler era l'encarregat de treure i avarar les embarcacions. Aquestes es feien lliscar sobre pals enseuats, dels quals prové la denominació de l'ofici. A les platges obertes, la maniobra de treure era difícil, ja que el trencant

de l'onada dificultava l'operació. El paler, juntament amb el patró, dirigia l'operació, que es feia amb l'ajut d'aparells, bossells, guindasses o directament amb tracció animal o humana.

El *tenyidor* era la persona encarregada de tenyir les xarxes. Havia d'aprovisionar-se del tint, normalment extret de l'escorça de pi triturada, d'abastir-se d'aigua pel perol i de llenya per cremar i fer-ho bullir tot. Un cop tenyides les xarxes, calia posar-les a eixugar.

El tenyidor organitzava els torns de tenyir entre les diferents embarcacions de la contrada. Aquest ofici desaparegué a la dècada del seixanta del darrer segle amb l'entrada de fibres sintètiques (de niló, bàsicament), més resistents i sobretot que no requereixen manteniment.

Un altre ofici vinculat a la pesca, i raó de ser d'aquesta, és la venda dels productes obtinguts del mar. Les *peixateres*, antigament, solien ser dones, venien el peix a peu de platja o per les rodalies. No va ser fins els anys trenta del darrer segle que les confraries de pescadors comencen a organitzar-se per vendre el peix en subhasta. En aquest moment apareixen les *peixateries* tal com es coneixen avui

dia, i els canals de comercialització canvien totalment.

En relació amb la marina mercant aparegueren oficis relacionats o específics. Aquest és el cas dels *camàlics*, encarregats de carregar i descarregar els vaixells. Avui dia reben el nom d'estibadors i la seva feina està totalment mecanitzada, però antigament es feia tot a pes de braços. Els camàlics s'organitzaven en quadrilles, competint en moltes ocasions entre elles a l'hora de carregar i descarregar vaixells. Tenien fama d'«animals» entre la gent del port, ja que arribaven a transportar paquets de suro o saques de fins a 100 quilos o més.

Els *traginers* eren també una peça clau per al comerç marítim, ja que eren els encarregats de transportar les mercaderies des del repaís fins al port o platja i a l'inrevés. Una altra tasca a destacar és el transport de fusta des dels boscos fins a les drassanes.

El fet marítim generà tot un seguit d'oficis i professions al voltant de l'activitat portuària, com els *pràctics* i els *faroners*; de l'activitat mercantil, com els *consignataris*, els *noliejadors*, les *asseguradores* o, simplement, els *inversors*, ja fos a la Mota o a la fusta. Els *bosquetans* tallaven els arbres i els serradors en feien peces a mida. Tots aquests vells oficis han desaparegut o s'han adaptat als nous temps. El progrés, primer la mecanització de les embarcacions i la introducció, més tard, de nous tipus de materials constructius féu declinar la construcció d'embarcacions, i això portà la desaparició de molts dels antics oficis de la mar, sobre coberta o a ran de platja.

La tecnificació ha portat nous oficis al sector marítim, com els electrònics o el mecànics, i ha fet adaptar-se la resta als nous temps.

BIBLIOGRAFIA

- COSTA, M. M. «Reparació d'una nau en el port de Palamós (1434)». A: *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 1988, núm. 7, p. 87-100.
- VICENS, J. «Les xarxes i els perols de tenyir de Sant Feliu de Guíxols.» A: *Revista de Girona*, 1995, núm. 171, p. 69-71.
- SABALLS, J. L. *El vocabulari dels pescadors de Cambrils*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1991.

FONS D'IMATGES DEL MUSEU DE LA PESCA / COL·LECCIÓ J. ROMANI / JEAN-JARIE AURADON

La construcció i reparació dels arts de pesca era duta a terme per les remendadores i pels pescadors jubilats.

